

לא על פרשת דרכים

"ראשית צמיחת גאולתנו" במבחן הימים

הציונות הדתית היא תנועה רוחנית גדולה, ורישומה ניכר בחיי עם ישראל בדורות האחרונים. יסודותיה הרעיוניים הונחו על ידי גדולי תורה והגות, ועוד נועדו לה גדולות ונצורות. כל דור צריך לבדוק מחדש את היסודות הרעיוניים כדי שניתן יהיה לבנות עליהם בניין של קיימא. מתחילת היווסדה של התנועה התרוצצו בה זרמים שונים ומגוונים, אולם הם חיו בשלום ובמישור ביניהם. דומה שבדורנו הביאה ההתרוצצות למבוכה והתנועה הגיעה לפרשת דרכים המחייבת בירור מחודש של הרעיון, כדי שהתנועה תמשיך לנוע לקראת ייעודה. בתחום ההלכה והאמונה לא באה הציונות הדתית לחדש דבר. היא לא ראתה את עצמה מעולם שונה מיהדות ההלכה והאמונה כפי שנמסרה בישראל מדור דור. השולחן ערוך ושלשה עשר עיקרי האמונה הם המסגרות ההלכתיות והרעיוניות המחייבות כל מי שרואה את עצמו ציוני-דתי. ייחודה של התנועה מתבטא לכאורה במצוות יישוב ארץ ישראל בלבד. אולם הדגשת מצוה אחת בלבד, עם כל חשיבותה, אינה מצדיקה את קיומה של תנועה רעיונית ומעשית כה ותיקה וגדולה. אם כן, מה באה הציונות הדתית לחדש? חייבים אנו לומר שהעלייה ארצה וההתיישבות בה אינן רק עוד מצוה, חשובה ככל שתהיה, אלא היא נקודה ארכימדית הזורקת אור על התפיסה התורנית כולה. אין כאן קיום של עוד מצוה פרטית, אלא פתיחת תקופה חדשה בתולדות עם ישראל. הגיעה עת פקידה. הגלות הסתיימה. פרק חדש נפתח בתולדות עם ישראל, ויש לו השלכות רבות על חיי המעשה של הכלל ושל הפרט. מסכת רעיונית רחבה המתמקדת ברעיון של "ראשית צמיחת גאולתנו". עם זאת יודגש שוב שאין בכך שום שינוי בהלכה ובאמונה. אדרבה, יש כאן הרחבה של תחומי ההלכה על תחומים נוספים שלא היו ישימים בגולה, וכן העמקה של האמונה, כראוי לדור דעה ההולך וגואל את הארץ ואת העם.

א. האפיונים של הציונות הדתית

נציין ראשית כל את הנקודות המאפיינות את ייחודה של הציונות הדתית:

1. מצוות יישוב הארץ. מצוה זו היתה קיימת בכל הדורות; אולם רק בודדים יכלו לקיימה. הציונות הדתית סברה שהגיע עת לחננה כי בא מועד, ועם ישראל בהמוניו צריך לעלות ארצה, לשבת בה וליישבה, בקיבוץ, במושב ובעיר. בתחום המעשי, השתלבה התנועה הציונית-דתית עם הציונות הכללית. אולם מקורות יניקתה של הראשונה לא היו רק לאומיים אלא דתיים. (ליתר דיוק: הדת והלאום הם בעצם מושגים זהים).

מצוות יישוב הארץ מחייבת התמודדות עם עולם העשייה על כל מרכיביו והיקפיו. בגולה היינו פטורים ממחוייבות זו. שם התמקדו החיים הדתיים בבית המדרש. אולם בארץ ישראל הכל מוטל עלינו: כלכלה וביטחון, חקלאות וחברה, תעשייה ומדע.

2. כלל ישראל. מצוות יישוב הארץ מתאפשרת ומתקיימת בשלמותה רק על ידי כלל ישראל. עד עתה עלו ארצה רק בודדים. מכאן ואילך העלייה תהיה **ציבורית**. המצוה בשלמותה מחייבת אפוא הקמת ריבונות ישראלית עצמאית ברחבי ארץ ישראל. לכן חתרה הציונות הדתית להקמת מדינת ישראל; ועם הקמתה בע"ה היא ראתה כמשימתה הרעיונית והמעשית את ההשתלבות בכל מערכותיה: בצבא ובכלכלה, בהתיישבות ובמדע, במדיניות ובכל שטחי החיים הציבוריים האפשריים. יש כאן שינוי בתפיסה. לא רק אחריות **אישית** לתורה, כפי שהיה בגולה, אלא אחריות **כלל-ישראלית**.

כאן יש להדגיש את ייחודו של "הפועל המזרחי" כזרם מרכזי בתנועה, שהעמיד את נושא הצדק החברתי בראש סולם הערכים של הציונות הדתית. יצירת חברה חדשה בארץ ישראל מאפשרת ומחייבת חברה צודקת יותר ובריאה יותר, דהיינו: שבסיסה הכלכלי יהיה יצרני ורחב; דבר המצריך גישה אחרת לעבודה ולעמל הכפיים. שינוי ערכין זה אמור ליצור טיפוס ארץ-ישראלי חדש בתחום זה, אשר יחד עם זאת ימשיך לשמור על מורשתו התורנית ואף יעמיק אותה, כמתחייב מהחיים החדשים בארץ הקודש. בניסוח מדויק ועמוק יותר, אין כאן שני ערכים נפרדים: תורה ועבודה. אלא ערך **אחד: תורה**. אולם תורה במשמעות רחבה יותר, הכוללת בתוכה גם את הערכים החברתיים שלא באו לידי ביטוי עד כה בגלל התנאים הגלתיים.

3. שיתוף פעולה עם ציבור שאינו דתי. כאן מתבטא עיקר ייחודה של הציונות הדתית לעומת החלקים האחרים של היהדות הדתית¹. כדי ליישב את הארץ וכדי להקים בה מדינה ולקיימה,

1. שהרי איש לא הכחיש את קדושתה ומצוות יישובה של ארץ ישראל. הוויכוח התמקד בעיקר בשאלה, האם יש הצדקה להשתתף עם חילוניים בקיום מצוה חשובה זו. ואכן המחיר ששילמה הציונות הדתית על שיתוף זה, שלא נעשה תמיד מתוך זהירות, היה כבד ביותר. אך גם האלטרנטיבה – ההתנכרות למפעל

ומתוך אותה אחריות כלל-ישראלית, יש הכרח להכיר במציאותם ובשיתופם של יהודים חילוניים שנחלצו לבנות את הארץ. ללא שיתוף אתם לא ניתן היה ליישב את הארץ ולהקים את המדינה.

4. הדמוקרטיה. מההנחות הקודמות מתבקשת הנחה נוספת והיא: מדינה יהודית חייבת להיות דמוקרטית. כל עוד לא הגיעה שעתה של המלכות המשיחית (שהיא איננה "מלכות" במשמעות המקובלת של מונרכיה וודאי שלא דיקטטורה), הדמוקרטיה היא המשטר היותר רצוי לדעת התורה. ומקורה בפסוק "אחרי רבים להטות"². ללא הנחת יסוד זו לא ייכון שיתוף פעולה בין כל חלקי החברה, והמסגרת המדינית עלולה להתפורר חלילה. וכאן יש להוסיף שללא מסגרת מדינית יהודית עצמאית – אזי חיי העם, וחיייו של כל פרט ממנו, נתונים בסכנה קיומית חמורה.

"כללי המשחק" של הדמוקרטיה מחייבים את כל חלקי הציבור, בין כאשר הרוב בה הוא חילוני, ובין כאשר הרוב בה יהיה אי"ה דתי. גם אז, מן הראוי שהמיעוט יגיע להכרה ולקיום מצוות מרצון ולא בכפייה. הדמוקרטיה, למרות חסרונותיה, היא המסגרת היחידה המגוננת על המיעוט מפני רוב דורסני. וכאשר הציבור מקבל על עצמו את עולה, הוא אינו יכול לאחוז את החבל בשני קצותיו ולדרוש ממנה רק זכויות מבלי לקבל עליו גם חובות. אם אנו דורשים מהציבור החילוני להימנע מכפייה עלינו, ההגינות מחייבת הדדיות, שגם אנו לא נכפה עליו (למרות שעקרונית ההלכה מאפשרת כפייה בתנאים מסוימים). אמנם עקרונית דתיים ומוסריים עומדים מעל כל סמכות אנושית; אולם יישומם המעשי בחיי הציבור מצריך כלים קהילתיים, ובתנאי מדינתנו הם דמוקרטיים. יתירה מזאת, לא רק מסיבות פרגמטיות יש לראות בחיוב קיום מצוות הנעשה באופן וולונטרי ולא מתוך כפייה, אלא גם מסיבות דתיות מובהקות. אין ספק שקיום מצוות מרצון עדיף על פני כפייה. המלך המשיח, אמנם יוכל לכפות את התורה על הציבור, אולם הוא יעדיף מן הסתם את דרך ההכרה מרצון. "קנה רצון לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה".

5. יוזמה אנושית. שנות הגלות הארוכות גרמו לתרדמה בכוחותיו של העם. המציאות הקשה בה היה עם ישראל נתון ייאשה אותו מן הסיכוי להביא את גאולתו באופן אנושי, טבעי ומעשי. לתודעה חדרה התפיסה – שהיתה הריאלית היחידה בתנאים הגלותיים – שהגאולה תוכל להיות נסית בלבד. יתירה מזו. נוצרה אידיאולוגיה שלפיה **אסור** לגאולה שתהיה אנושית,

הציוני – גבתה מחיר לא פחות כבד: בחילונה של החברה הארץ-ישראלית ובהשפעתה על רבים רבים שנשחפו על ידה.

2. אך יש לציין שדמוקרטיה על פי ההלכה אינה נותנת גיבוי לכל החלטה שרירותית, אם היא פוגעת בעקרוניות הנצחיים של התורה.

כי בכך תתחלל כביכול קדושתה. לפיה, רק גאולה נסית א-להית ראויה לעם ישראל אחרי שנים כה רבות וארוכות של סבל וייסורים, ואל לו לאדם לפעול במו ידיו להבאתה³.

6. יחס למודרנה. מקורותיה של הציונות – עתיקים הם כימי עם ישראל; אולם בלבשה המעשי החדש, כפי שנוצר ב-150 השנים האחרונות – הציונות היא תנועה מודרנית. היקיצה משנת הגלות הארוכה לחיים לאומיים מאורגנים ופעילים, יש בה חשיבה חדשה שבה העם נוטל את גורלו בידו ונוקט בכל הדרכים והתכסיסים כדי להשיג את עצמאותו כמקובל בעולם כולו. אין ספק שהיתה כאן גם השפעה מסוימת של המהפכות הלאומיות והחברתיות שהתחוללו בעולם בעת החדשה, ובראשן – המהפכה הצרפתית, אשר יש לראות בה את תחילת המדינה המודרנית. מדינה זקוקה לכלים משוכללים כדי שתוכל להתקיים ולהתקדם. שותפות עם יהודים חילוניים, בהכרח יש בה גם פתח להכרה בסגנון חיים אחר. סגנון זה, אמנם יש בו גם תופעות החורגות מההלכה והמסורת, והוא לא מקובל עלינו; אך יש בו גם דברים שהתורה לא אסרה אותם. אולם המסורת (ויש להבחין כאן בין **מסורת**, כסגנון חיים, לבין **הלכה**), מתוך הגנה עצמית מחשש לחדירתם של רעיונות ואורחות חיים פסולים, נעלה את דלתה בפני אותו סגנון חיים. הציונות הדתית רואה בעין טובה את היסודות החיוביים הקיימים בהתפתחות הטכנולוגית, המדעית והחברתית שנוצרה בתקופה המודרנית (ועם זאת היא מסתייגת נמרצות מהיסודות השליליים שבה). היא לא רואה כל סתירה בין דתיות לבין מודרניות. אדרבה, המודרנה כשלעצמה (להוציא תופעות שליליות המתלוות לה) היא חיובית ביסודה, ויש בה בכדי לסייע להתפתחותו הרוחנית של האדם; ולכן יש לראותה כחלק מתהליך שתוכנן על ידי קורא הדורות מראש. וכאמור לעיל, מצוות יישוב הארץ מחייבת שימוש בכל האמצעים המדעיים והטכנולוגיים החדשים.

נושא **התרבות**, שהוזכר דרך אגב, מחייב הדגשת מיוחדת. שיתוף הפעולה עם הציונות הכללית יצר יחס אמביוולנטי כלפי התרבות העברית החדשה הנוצרת בארץ. הציונות הדתית התנגדה בתחילה, ובצדק מבחינת ראותה, להכנסת פעילות תרבותית למפעל הציוני. היא חששה מפני

3. הדיון התורני – שהיה סביב שלוש השבועות והתמקד בשאלה אם הגאולה תבוא בדרך נס או שחובתנו לנקוט באמצעים אנושיים כדי להביא אותה – שיקף את החרדה מפני החשש המוצדק מכך שיוזמה אנושית תעצים את כוחו ועוצם ידו של האדם ותשכיח ממנו את מקורו הא-להי של כוח זה, המפעיל אותו במסתרים. ככל שתהליך הגאולה החל להתקדם כך גבר החשש מפני התמורה הגדולה העומדת להתחולל ולחלל את צורת החשיבה המורגלת עד כה. החשש המוצדק היה שתמורה זו עלולה לזעזע את אשיות החיים הרוחניים כולם. רק הגות דתית עמוקה, שפירשה את המהפכים המודרניים האמורים כחלק מתהליכים רוחניים המכוונים מאת מנהיג הבירה לגאול את עמו והעולם כולו, יכלה למנוע את המשבר הצפוי ליהודים מאמינים רבים.

תרבות הבאה לעקור את העם משורשיו; חשש שהתאמת, לצערנו⁴. אולם כאשר נתקבלה ההחלטה לערב פעילות תרבותית בציונות, סברה הציונות הדתית שיש ליצור תרבות עברית ציונית-דתית עצמאית.

זאת ועוד אחרת. כל הגירה, יש בה גם עקירה מהרגלים, ממסגרות וממסורות מקובלות. לכן מלווה כל הגירה משברים קשים. גם העלייה ארצה, עם כל מגמתה המקודשת, לא היתה יכולה להינקות לגמרי מתופעות הלוואי של כל הגירה. קל וחומר – כאשר רוב מנין ורוב בנין של העלייה החדשה (מהעלייה השנייה ואילך) היה חילוני מובהק. ייתכן שזו היתה הסיבה העיקרית להתנגדות של רבים, בחלק מן החוגים הדתיים, לעלייה ארצה. היה צורך באידיאולוגיה דתית בסגנון מודרני, שתשמר את העקרונות הנצחיים של התורה, ואף תוסיף עליהם, כמתחייב למי שעולה בקודש, ועם זאת תסגל לעצמה את הצורות החדשות של המסגרות, ההנהגות, הלבוש, וחלק מהתרבות ואורחות החיים שאפיינו את החלוציות הארץ-ישראלית.

דוגמא לשילוב בין תורה עם 'דרך ארץ' מודרנית היתה כבר ביהדות גרמניה מיסודו של הרש"ר הירש. אולם תנועה זו ראתה ערך בהמשך הגלות, כי היא דגלה בהשתלבות בתרבות האנושית הכללית בגולה ולא התמודדה עם תרבות ישראלית חדשה בארץ ישראל. כמו כן, היא מיעטה במידה מסוימת את ערכו של לימוד התורה, כדי לאפשר מרחב מחיה רחב יותר ל'דרך ארץ' לפי הבנתה. הרב קוק הציע דרך אחרת. לדעתו, החזרה לארץ ישראל מאפשרת, ואף מחייבת, את הרחבת אוהלה של תורה על תחומים רבים יותר, שבגולה נחשבו כעומדים מחוץ לגדר. בארץ יש צורך ביצירה תרבותית ישראלית מקורית, כפי שהיתה בעבר, בשבת ישראל על אדמתו, ואף עולה עליה. תרבות זו אינה אוטמת את עצמה מהמיטב שבתרבות האנושית; אם כי אינה מקבלת אותה כמות שהיא על קרבה ועל כרעיה. בכך נפתחה דרך מסוימת להשתלבות בחלק החיובי שביצירה החדשה המתקמת בארץ ישראל; אמנם לא בלבושה החילוני, אלא כיצירה דתית גדולה יותר⁵.

כמו כן יש להעיר שחשיפה לחשיבה המדעית ולתרבות הכללית עיצבו גם חשיבה אמונית רציונלית יותר, ומבלי לסתור אותה, נבנתה על גבה גישה אמונית חוויתית ומעמיקה בהשראת הגותו של הראי"ה קוק שיצרה סינתזה מיוחדת של שתייהן.

4. אם כי קשה כיום להעריך מה היה קורה לעם ישראל אלמלא נוצרה תרבות עברית ציונית. האם תרבות חלופית לא היתה גרועה יותר?...

5. בצער רב יש להעיר שדרכו לא יושמה כראוי, אם כי היו וישנם ניסיונות רציניים בכיוון החיובי. בתחום החינוך נרשמו הצלחות יפות, אם כי לא בדור הראשון של הציונות הדתית אלא בתקופה מאוחרת יותר, ביצירה המקורית של הישיבות התיכוניות והאולפנות, ישיבות ההסדר והמדרשות לבנות, כוללים ומכללות, הקמתן של מסגרות תורניות בקמפוסים אקדמאים ועוד. אך בתחום התרבות והאמנות הדרך עוד ארוכה.

7. מעמד האשה. כמסקנה מתבקשת מההנחה הקודמת, שהשינויים החברתיים המתחוללים בעולמנו מעוגנים בתהליך התפתחותי חיובי, יש להתייחס בהתאם גם לשינוי במעמדה של האשה. הציונות הדתית שיתפה את הנשים באופן פעיל בכל מפעליה. היא ראתה צורך להקנות לאשה חינוך והשכלה שיכשירו אותה למלא את תפקידה הפעיל בחברה כאשה דתית מודרנית, שאינה רואה סתירה בין צניעות לבין קידמה, ושלא ויתרה על תפקידה הטבעיים לשמש כאם ורעיה, ועם זאת – למלא תפקידים בחלוציות, בכלכלה ובמדע, בחברה ובחינוך, וגם בלימוד התורה.

ב. ראשית צמיחת גאולתנו

כל אלו מתבססים על ראשית צמיחת גאולתנו. הא כיצד?

1. החזרה לציון אחרי אלפיים שנות גלות מבטאת ללא ספק מהפך במעמדו של עם ישראל. עידן הגלות הסתיים, ובאה שעת פקידה. הגאולה החלה. לכן אין עוד מקום לחיים יהודיים בגולה, ויש לפתח אותם אך ורק **בארץ ישראל**. המהפכה הירוקה, המתחוללת בארץ ישראל בקצב מדהים – יש בה בכדי לאשר את מימוש הנבואה: "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשארו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". וחז"ל דרשו על כך: "אין לך קץ מגולה מזה...". פריחה כלכלית אינה מצטמצמת בעצי פרי בלבד. היא מתבטאת גם ביתר תחומי העשייה: מדינה מתקדמת ומצליחה בכל תחומיה הכלכליים, כולל אלה התעשייתיים והמסחריים, הטכנולוגיים והמדעיים. כל אלו – בכלל גילוי הקץ. אם כי הפריחה החקלאית, זו ברכת האדמה (ואכן היא מרשימה במיוחד), מבטאת בעיקר את ייחודה של ארץ ישראל, את גודל הנס המתחולל לנגד עינינו ואת הזיקה ההדדית של האדם והאדמה זה לזה.

2. ריבונות יהודית בארץ ישראל לאחר שנים כה רבות של דיכוי ושיעבוד לזרים, וקיבוץ הגלויות מארבע כנפות ישראל, מבטאים אף הם תקופה חדשה בחיי העם; תקופה של בשורת גאולה.

כמו כן, התפשטות הרעיונות של צדק חברתי בחברה החדשה הנוצרת בארץ ישראל ובעולם כולו היא חלק מתהליך תיקונו של העולם וגאולתו. גם האדם החדש ההולך ומתפתח בארץ ישראל, אשר רמתו הרוחנית והמוסרית צריכות להיות גבוהות יותר, מקדם אותנו לקראת עתיד ורוד יותר של המין האנושי.

3. השיתוף עם יהודים "חילוניים" אינו מוצדק אלא על רקע ההנחה שתהליך גאולתו של עם ישראל הוא תהליך דיאלקטי, שבו נעה המטוטלת מקצה לקצה עד שתגיע לאיזון הנכון. המעבר מהגלות לגאולה מחייב, בראשית דרכו, הטיה של האנרגיה הלאומית מחיים אווריריים, התלושים מן הקרקע, אל חיי מעשה ארציים הנטועים עמוק עמוק באדמה. תחילה נוטה הכף להקצנה חומרית, כריאקציה לגלותיות; אולם בהמשך התהליך הדיאלקטי תביא עמה תנועת

המטוטלת לחזרה בתשובה, בה יגיעו חיי העם להבשלה מלאה של כל כוחותיו, הפיסיים והרוחניים, מתוך הרמוניה מלאה. תהליך זה יכול להיות ממושך וארוך, ומלווה עליות וירידות (גם הגלות היתה ארוכה...), אך הוא תהליך בלתי נמנע. אפשר לזרזו ואפשר גם לעכבו, אולם אי אפשר לעוצרו.

הכרה בחילוניות כמות שהיא כתופעה לגיטימית – פסולה ומסוכנת. "אין אומתנו אומה אלא בתורותיה". לחילוניות ישראלית אין קיום לאורך זמן. לכן חיונית מאוד היא השותפות אתה, כדי להשפיע עליה ולסייע בידה לחזור בתשובה לכשתגיע שעתה; וגם אם תתמהמה שעה זו – בוא תבוא. ארעיותה של התופעה החילונית והעמדתה על מקומה הנכון כחלק דיאלקטי מתהליך גאולה, רק אלו מצדיקים את השיתוף אתה.

ההנחה שתקופתנו שונה מכל תקופה אחרת מציגה את הכפירה באור שונה מבעבר. שלא מדעת, יש לכפירה תפקיד בטיהור האמונה מסיגים שדבקו בה בגלות הארוכה. הצפייה לגאולה גורמת לשאיפות רוחניות גדולות יותר. האמונה הדתית צריכה העמקה כדי שתוכל לענות על ציפיות הדור. כשהיא אינה ממלאת את ייעודה, היא גורמת לריאקציה; ומכאן נובעת הכפירה. אולם בסופה תיהפך הכפירה לאמונה גדולה שבעתים.

4. הדמוקרטיה – אף היא חלק מתהליך גאולת העולם ממשטר עריצים למלכות המשיח. כלומר, המלכות האידיאלית אינה דיקטטורה השולטת בכוח. היא מייצגת את העם ולא מושלת בו. המשטר הדמוקרטי הוא שלב מעבר בין המשטרים המדכאים ששלטו בעולם עד לא מזמן לבין המלכות המשיחית.

5. היוזמה האנושית – הבאה כמרכיב מרכזי בתהליך הגאולה – אינה רק היתר לאדם המבקש להתערב בתהליך זה, אלא היא עצמה אחד מסימני הגאולה. הנה העם מקיץ מתרדמתו. סימן הוא שהגאולה החלה. יתירה מזו. הגאולה האחרונה, בניגוד לזו הראשונה, מתאפיינת ביוזמה אנושית דווקא. "כי לא בחיפזון תצאו ולא במנוסה תלכו כי הולך לפניכם ה' ומאספכם א-להי ישראל". ככל שקץ הגאולה מתקרב כך נמסרות בידי האדם יותר ויותר סמכויות. הדבר דומה לתהליך ההתבגרות. ככל שהוא מתקדם, נמסרת בידי הבוגר אחריות גדולה יותר. כך היא גאולתן של ישראל.

6. המודרנה מבטאת יותר מכל את התהליכים הדינמיים החותרים לקראת תיקון עולם במלכות ש-די. אמנם כרגע התיקונים הם יותר טכניים-חיצוניים, אולם הם יביאו אתם בהכרח גם תיקונים מוסריים ורוחניים. בנושא המודרנה, לית מאן דפליג שזהו תהליך דטרמיניסטי בלתי הפיך. אין להעלות על הדעת אפשרות שהציוויליזציה תוכל לוותר על התפתחותה המרשימה ולחזור לתנאי חיים פרימיטיביים. גם אינני מכיר סמכות דתית הסוברת כך.

הדינמיות המאפיינת את החיים המודרניים באה לידי ביטוי בפעילות אקטיבית לעומת

הפסיביות ששררה בעולם הישן. אף תופעה זו היא חלק מתהליך הגאולה. בעוד שהגלות נסכה תרדמה על העם, לקראת הגאולה הקב"ה מטיל על האדם אחריות אישית גדולה יותר ותובע ממנו פעילות רבה יותר בכל תחומי החיים. "ועלו מושיעים בהר ציון" – נאמר, ולא "נושעים" פסיביים.

יצירה תרבותית ישראלית חדשה, שצריכה להיווצר בארץ, היא חלק מתהליך הגאולה, שבו עם ישראל יתפוס את מעמדו המרכזי במשפחת העמים וישמש להם מקור השראה רוחני. כי מציון תצא תורה.

ספר הזוהר רואה בפתיחת שערי החכמה בעולם את אחד ממבשרי תקופת הגאולה. כוונתו היא בעיקר לחכמת התורה, על כל חלקיה, כולל החכמה הפנימית; אולם יש לכך ביטוי חיצוני גם בכל שטחי המדע והתרבות הכלליים. קיבוץ הגלויות, שהוא אחד מגולות הכותרת של הגאולה, מחייב התמודדות בין שמירת העקרונות הדתיים שהשתרשו במסורותיהן של העדות השונות לבין הצורך להקים מסגרת חדשה שבה יתלכד כל עם ישראל מחדש לעם אחד בארצו. **7. השינוי במעמד האשה** – גם הוא קשור בתהליך הגאולה. האדמו"ר מליובביץ' זצ"ל עודד לימוד תורה לנשים בימינו, בנימוק שאנו קרובים לימות המשיח, ולפי הקבלה, בתקופה זו היסוד הנקבי בעולם משתווה במידה ידועה ליסוד הזכרי.⁶

ג. הצפייה לישועה

כאן עלינו לייחד כמה מלים למושג הגאולה ולצפייה לו. ניסוח העיקר הי"ב מבין י"ג העיקרים מבטא את המורכבות המיוחדת של הנושא: "ואף על פי שיתמהמה... אחכה לו בכל יום שיבוא". מחד גיסא, יש כאן ציפייה דרוכה, שבה יש לנצל כל הזדמנות לקדם את תהליך הגאולה, ומאידך גיסא – סבלנות והמתנה מתוך הכרה בכך שהתהליך עלול להיות ארוך וממושך, תוך שהוא מלווה משברים קשים. יש בסבלנות זו גם כושר סבל לקבל את האכזבות והמשברים ולראות בהם ירידה לצורך עלייה. גם החמצת הזדמנויות היא חלק מהתהליך. לאורך ההיסטוריה הארוכה שלנו היו לצערנו הרבה כאלה. האמונה בגאולה – לא זו בלבד שלא התרופפה כתוצאה מכך, אלא למרבה הפלא, התעצמה. ההזדמנויות שהוחמצו רק העמיקו את התקוה להזדמנויות נוספות שתבואנה אי"ה ולקח הכישלון יילמד כדי למנוע החמצה נוספת.

6. אך יש לציין, שלמרות שהרעיון המשיחי תופס מקום נכבד בתנועת חב"ד, לא יישמה תנועה זו את רעיונה המשיחי גם ביחס לציונות ונושאים אחרים שהציונות הדתית יישמה אותו בהם.

להלן כמה דוגמאות מהעבר הקרוב:

הצהרת בלפור פתחה חלון הזדמנויות שלא היה כדוגמתו זה כאלפיים שנה. ההתלהבות והשמחה הרקיעו שחקים. נדמה היה שהגאולה השלמה הגיעה. אולם התוצאה המעשית היתה מאכזבת. הבית הלאומי קוצץ. עם ישראל לא ניצל את ההזדמנות לעליית המונים (למען האמת, גם לא בשלו התנאים לקליטה מהירה של המונים גדולים). חלון ההזדמנויות נסגר לפי שעה, ובאו הגזרות הבריטיות, שהחמורה שבהן היתה הספר הלבן. השואה הנוראה היא המשבר החמור ביותר שעם ישראל עבר מעודו, ונראה היה שנסוגנו דורות רבים לאחור. היא כואבת יותר, משום שהתברר למפרע שהוחמצה ההזדמנות להעלות רבים יותר מיד עם תום מלחמת העולם הראשונה. היתה זו אולי ההחמצה הגדולה ביותר בתולדות עם ישראל. המשבר היה עמוק ומלווה ייאוש נורא. אולם קרה ההיפך. שרידי השואה הם שזרו את החלטת האו"ם בחודש נובמבר 47, למניינם. זו סחפה את המוני בית ישראל בשמחה אדירה והרקידה אותם בחוצות הערים. נדמה היה שהמדינה תוגש על מגש של כסף תוצרת האו"ם. אולם מיד באה האכזבה, ורק כתוצאה ממלחמה עקובה מדם, בה אחוז שלם של תושבי הארץ נפל בקרבות, הגענו לשביתת נשק. גם במלחמה זו נתלו תקוות רבות של שלום ושלוה, אולם הן התבדו. מבצע סיני העלה שוב את האופוריה, אולם גם זו התנפצה כעבור זמן לא רב. שיא השיאים הוא, ללא ספק, מלחמת ששת הימים. כולנו קיוונו שזוהי המלחמה האחרונה. אולם לא עבר זמן רב, והאשליה התבדתה. מלחמת יום הכיפורים, שהפתיעה אותנו לאחר זמן קצר, גרמה לדמורליזציה קשה בעם.

הציונות הדתית ראתה בשחרור ירושלים וחבלי ארץ ישראל למרחביה חלק מן המימוש של חזון הנביאים, ותנועת ההתיישבות שבניה עמדו בראשה הפכה למפעל ההתיישבותי הגדול ביותר בתולדות ישראל; אולם גם פה לא אחרו האכזבות לבוא. חורבן ימית הוא ללא ספק הקשה שבהן, ובעקבותיו – הסכמי אוסלו. ייתכן שבמבט לאחור נראה שהוחמצו הזדמנויות אחרות, שהיו בהן אפשרויות להסכמים נוחים יותר עם שכנינו; אולם איש לא יכול היה להיות ערב לקיומם למשך זמן רב, כשם שאיש לא יכול לערוב כיום לקיומו הממושך של כל הסכם שהוא. הציונות הדתית לא התיימרה מעולם למלא את מקומם של הנביאים, וממילא לא טענה מעולם שהיא יודעת לפרטי פרטים כיצד משתלב כל צעד מצעדי העשייה בארץ ישראל עם התוכנית הא-להית. "לא בשמים היא". היא פעלה על פי הבנתה את המציאות שבה אנו חיים, והודרכה על פי הרעיון המרכזי של תהליך הגאולה, כפי שהושגה על ידה בחשיבתה האנושית. ימים יגידו אם צדקה בדרכה. אולם דבר אחד ברור: המפעל הגדול שפעלה לא יוכל להימחק מההיסטוריה.

גם בתחום הרוחני התנפצו הרבה תקוות. החינוך התורני שהחל לשגשג – דומה שנעצר. ישיבות ההסדר מתרבות, אך לא מתרחבות. מצד אחר יש להתנחם בהתקדמות בנושאים חשובים אחרים, כגון: העלאת הרמה התורנית של הנשים, ההתמודדות עם המדיה, הקמת המכינות ועוד ועוד. המפעל ההתיישבותי היה אמור לאחד את הציונות הדתית עם זרמי התיישבות אחרים ולהפוך לתנועה רוחנית גדולה. בראשית דרכו נדמה היה שאוהה הקרע העמוק שגרמה ההחמצה הגדולה של הציבור הדתי, שלא היה שותף פעיל ומלא ביישוב הארץ בתנופת ההתיישבות הגדולה מימי העלייה השנייה ועד קום המדינה; אולם תקוה זו נגוזה. אדרבה, הועמק הניכור שבין זרמי התיישבות. הזרמים החילוניים ראו בעין רעה את נטילת הבכורה על ידי הציונות הדתית. זו גרמה להם ריאקציה. הם לא היו מוכנים לוותר על תפיסתם האידיאולוגית שחלוצים חייבים להיות חילוניים דווקא. לפי מיטב הכרתם החילונית, "הדת היא אופיום" שאינה מאפשרת יוזמה חלוצית. אולם בקרב המחנה פנימה הזדקפה הקומה הרוחנית, וזו תרמה רבות להרמת הרמה התורנית ולגיבוש האישיות הפרטית והחברה.

למרות כל האכזבות, תהליך הגאולה לא נעצר. היינו מצפים להתקדמות מהירה יותר וגדולה יותר. היו הזדמנויות רבות וטובות לכך. אמנם החמצנו כמה מהן; אך אי אפשר לומר בשום פנים שאנו נסוגים. יחסית לציפיות, אכן הנסיגות היו קשות וכואבות. אולם יחסית לגלות הארוכה והקשה שיצאנו ב"ה ממנה אנו בתהליך מתקדם ורציף של גאולה. אמנם יש המנצלים את הנפילות לרפות ידיים ולייאש אותנו מהגאולה. אולם גם דבר זה הוא חלק בלתי נפרד של התהליך. הוא גורם לחישול ולהתעצמות⁷.

הרעיון הגאולתי יוצר מוטיבציה חזקה ומדרבן לפעילות אידיאליסטית. הוא נוסך משמעות בחיים כולם, האישיים והחברתיים. הוא מטיל על הפרט אחריות לחברה והוא משמש כמנוף להתעלות והתקדמות בחיי הרוח והמעשה. הפכה של האמונה הגאולתית גורם לדמורליזציה, לרפיון ולניווון של החיים הרוחניים. כי בהעדר תקוה לתיקון וגאולה, משתלטים הייאוש והניהילזם על האדם, והוא משלים עם התופעות השליליות הקיימות בעולמו, שהוא רואה בהם תופעות קבועות ולא מתחלפות. והשלמה גורמת הסלמה...

7. למרות אירועי שנת תשס"א, ודווקא על רקעם, משנתנו לא זזה ממקומה. אדרבה, היא מקבלת משנה חיזוק מהאמונה בכך שהי – שהחיינו וקיינו והגיענו עד הלום – לא יטוש את עמו ונחלתו לא יעזוב, והוא גם יגיענו לגאולתנו השלמה.

ד. סכנת התפוררות

דווקא בשעה שהציונות הדתית הגיעה לשיאה, החינוך התורני היה בשגשוג, תפיסת עמדות בכל תחומי החיים בעיצומה, יצירה תרבותית ואומנותית החלה להתפתח, המפעל ההתיישבותי הגדול היה בשיא תנופתו – דווקא בשעה גדולה זו נוצר החשש להתפוררותו של הרעיון הגדול. הערעור בא מכיוונים שונים:

1. התנגדות לתפיסה הגאולתית. בדרך כלל מנוסחת התנגדות זו באמירה הצינית שאין לנו קומוניקציה עם אחורי הפרגוד ואין אנו יודעים אם אכן מצויים אנו בתהליכי גאולה. לצורך הפרכת הרעיון הגאולתי הוא כונה בשם "משיח", על מנת ליצוק בו קונוטציה שלילית ולזהותו עם הזיות לא ריאליות וסכנות רוחניות, שאפיינו תנועות של משיחיות שקר. היטפלות לתופעות שוליות והצגתן כמייצגות מנוצלות בדרך דמגוגית להוכחת "כשלונה" כביכול של הציונות הדתית.⁸

במקביל נעשה ניסיון לתקוע טריז בין הרב ריינס, מייסד המזרחי, שכביכול התנגד לתפיסה הגאולתית, לבין הרב קוק, שראה בה יסוד מרכזי בהשקפת עולמו.⁹

כמו כן מושמעת ביקורת על תורתו של הראי"ה קוק על שהיא נשענת גם על יסודות קבליים¹⁰.

2. התנגדות למרכזיותה של ארץ ישראל. התנגדות זו נובעת משלושה צדדים מנוגדים:

א. מנטייה פסבדו-חרדית¹¹.

ב. מהשפעות פוסט-ציוניות בארץ, ומלחץ סמוי של קהילות יהודיות בגולה, המסתפקות ב"ציונות" של תרומות וביקורים בארץ, אך נמנעות מלראות במצוות העלייה חובת גברא מהתורה.

8. דרך המלך של הציונות הדתית לא גרסה מעולם שהיא יודעת בדיוק באיזה שלב משלבי הגאולה אנו נמצאים, ושנקיטת כל אמצעי, גם אם הוא פסול או לא ריאלי, מוצדק. תהליך הגאולה אינו נע בקו ישר, אלא כדרכה של כל דרך העולה במעלה ההר, היא מתפתלת, ולפעמים אף נדמה להולך בה שהיא סוטה לכאורה ממטרתה.

9. למותר לציין שבאמת אין כאן שום מחלוקת. הרב ריינס, שעמד בראש מפלגה פוליטית ותמך בציונות המדינית ההרצליאנית, רצה למנוע התפתחות של יחס משיחי כלפי התנועה הציונית. הרב קוק, כאיש הרוח, יכול היה להרשות לעצמו התבטאויות שאדם ריאלי-פוליטי חייב היה להימנע מהן.

10. גם את דברי הרמב"ן הידועים בדבר מצוות יישוב הארץ יש המנסים לקשור עם היותו מקובל, ולטעון בכך שדעתו אינה מקובלת עליהם כ"רציונליסטיים"...

11. רבים בעולם החרדי רואים במצוות ישיבת הארץ מצוה גדולה. הם לא ייצאו לחו"ל ולו לזמן קצר. הם אוהבים אהבת נפש כל רגב בארצנו. לכן הייתי מכנה נטייה זו כפסבדו-חרדית.

ג. גורם נוסף הוא הרצון להסתייג מתנועת ההתיישבות הגדולה ברחבי ארץ ישראל. יש לכך סיבות פוליטיות, אך לא נעדר גם הגורם הרעיוני. לשם כך מגוייס הרמב"ם, כמי שחלק כביכול על הרמב"ן במצוות יישוב ארץ ישראל¹².

אולם יש חשש שהסטייה הרעיונית תרחיק לכת (ואין המדובר בחששות שווא. יש כבר ניצנים של עשבים רעיוניים בעייתיים שיפורטו להלן). עצם עיקר האמונה בביאת המשיח, כפי שנקבע להלכה על ידי הרמב"ם וחדר לכל שכבות האומה, ושהוא היה המניע העיקרי לעלייה, להתתיישבות ולכל מפעליה של הציונות הדתית, עומד להוותנו לערער. ומכיוון שניתנה למערער רשות לערער, עלולים להיגרף עם המשיח גם עיקרי אמונה נוספים, כגון: השגחה, שכר ועונש ואף תורה מן השמים. יש גם המנסים להחליף את השם "ציונות דתית" בשמות אחרים אשר לא במקרה הם לועזיים כגון: "ניאו-אורתודוכסיה" או "מודרן-אורתודכס" מול "אולטרה-אורתודוכסיה"¹³. אין כאן כוונה מודעת, אולם עצם שינוי השם עלול להמיר את הבסיס הארץ-ישראלי של הרעיון בערך אוניברסלי כביכול, שבו מצוות יישוב ארץ ישראל לא תעמוד במרכז. וממילא, יישמט גם היסוד הגאולתי שברעיון.

נראה שהמשבר העובר על הציונות הכללית הוא אחד הגורמים לאווירת ה"פוסט" הפושה בעיקר בשכבות החשופות יותר לאווירה הכללית ואין להן חוט שדרה לשמר את עצמאותן האידיאולוגית.

התפיסה הדמוקרטית, המונחת ביסוד הרעיון של הציונות הדתית, שבאה לאחד את עם ישראל, עלולה למרבה הפרדוקס לגרום לתהליך הפוך, של התפררות חלילה. בשם הדמוקרטיה נדרשת ההלכה לוותר על עקרונותיה. בשם ההליכה אחר הרוב הותרה לגיטימציה של החילוניות לכתחילה. האווירה הדמוקרטית שוללת כל סמכות, וממילא היא עלולה לערער את סמכות ההלכה. תחילה מתערערת הרבנות המכונה לצורך זה "ממסדית", אולם בהמשכה עלולה להתערער הסמכות ההלכתית כולה: השולחן ערוך, ה'מפה' וכליהם, ועמם כל מה שנוסף עליהם.

12. יש להדגיש שהרמב"ם פוסק להלכה שמצוה מהתורה לגור בארץ וליישבה. הסיבה לכך שנמנע מלכלול מצוה זו במניין המצוות לא ידועה, ויש אומרים שהדבר נובע דווקא ממעלתה של ארץ ישראל! עוד יש להעיר שדעת רוב הפוסקים היא כדעת הרמב"ן.

13. המושג "אורתודוכסיה" לקוח מן הכנסייה הנוצרית והושאל ליהדות הדתית בגלויות השונות.

ה. השלכותיו של השינוי הרעיוני

לתופעה האמורה יש השלכות על הבנין הרעיוני כולו:

1. מסתמן מתן צידוק לגלותיות, וכמו כן – השלמה עם המשבר העובר גם בארץ עצמה על הציונות ועל התנועות ההתיישבותיות, אפילו במקומות מוסכמים על הכל, כגון: הנגב והגליל. העיסוק בתחומי המדע, הכלכלה והתרבות העולמית לא נתפס עוד כחלק ממשימה גאולתית אידיאליסטית כלל-ישראלית וארץ-ישראלית, אלא כמימוש עצמי שאין לו מחוייבות לשום רעיון ולשום מטרה ערכית. התוצאה עלולה להיות בלתי נמנעת: מטריאליזם הדוניסטי בכיסויה של כיפה...

2. מדינת ישראל לא נחשבת עוד לראשית צמיחת גאולתנו (ואכן יש שכבר הוציאו ביטוי זה מנוסח התפילה לשלום המדינה). כלומר, המדינה כבר לא נתפסת כתופעה ייחודית ישראלית בעלת משמעות דתית. אין צורך להיאבק על ייחודה היהודי. היא אינה אלא מסגרת פוליטית סתמית, אשר במקרה עדיין רוב אזרחיה יהודים. אי לכך יש להכיר בה כמדינה חילונית שאין לתורה זכות להתערב במדיניותה, ככל מדינה נוכרית בעולם הרחב. מגמתה של תפיסה זו עלולה להביא להפרדת הדת מן המדינה, כשלמדינה מעמד מועדף; דבר שירוקן את השם "ישראל" מכל משמעות, חלילה. בשם הדמוקרטיה עלולה מדינת ישראל ליהפך למדינה רב-לאומית חסרת זהות עצמית, ובעיני רוחי אני כבר רואה את אידיאולוגים "ציוניים" שיטיפו לוותר על ישראליותה של המדינה בשם "קדושתה" של ה"דמוקרטיה"¹⁴.

3. שיתוף הפעולה עם חילוניים לא יהיה עוד על בסיס של ההכרה בארעיותה של התופעה החילונית, אלא הכרה דה-יורה בחילוניות כמות שהיא, מלכתחילה, כולל השתלבות בתרבותה על מרכיביה השונים, גם אם אינם עולים בקנה אחד עם דרישות התורה, ואפילו עם כאלו המנוגדים לה. נשמעים גם קולות צורמים של מתן הכרה ולגיטימציה לקונסרבטיבים ואף לרפורמים!

עלול לצמוח לנו טיפוס כלאיים של סכיזופרן, חציו דתי חציו חילוני, שיהפך להיות דגם נורמטיבי של יהדות.

¹⁴ יושם אל לב: המילה "דמוקרטיה" בנויה מהנחה א-פריורית על קיומו של ה"דמוס", דהיינו: העם, שבמדינת ישראל הוא העם היהודי, ובהעדרו, חלילה, בטלה כל הדמוקרטיה. למותר לציין שנושא מעמדה של המדינה, האם היא תישאר מדינת ישראל או תיהפך חלילה למדינת ערב-רב, היא אחת השאלות המרכזיות שתעמוד בקרוב על סדר היום הציבורי. לצערנו, רק המהומות של ערביי ישראל בראש שנת תשס"א דחו לפי שעה את רעיון הנפל, שהועלה רק בעת האחרונה, למחוק את הלאום מתעודת הזהות של המדינה.

4. ההכרה במשטר הדמוקרטי כמות שהוא למעשה כיום, ולא כתהליך שסופו להשתנות, עלולה להיות גורפת וטוטלית. תוצדק כל הכרעה דמוקרטית, כמות שהיא, מבלי להעמידה תחת שבט ביקורתה של התורה¹⁵.

5. היוזמה האנושית החליפה נושאים. באשר ליישוב הארץ חוזרה התרדמה הגלותית למקומה, והאנרגיה של היוזמה האנושית, שנותרה בתודעה, נוטלת לעצמה את האתגר המסוכן של התערבות אנושית בעקרונות ההלכתיים והאמוניים. מתרבים ומופיעים בעלי יוזמה כזאת המנסים לפרש ואף ליישם את ההלכה ואת עקרי האמונה על פי הבנתם, שאינה מבוססת דיה על מקורותיה האימננטיים של ההלכה גופה. אנו עדים לנסיונות לפרוק את עולה של ההלכה המסורה לנו מדור דור בשם הציונות הדתית כביכול, שלדעתם עצם הופעתה בעולם לא נועדה כביכול אלא לשם כך. הם מסתמכים בין היתר על הטיעון השגוי שהציונות הדתית כאילו מרדה בסמכות ההלכה, כאשר השתתפה בצורה פעילה בתהליך הגאולה וביישוב הארץ¹⁶.

6. המודרנה אף היא לא נתפסת כתהליך שיש לו תכלית רוחנית, אלא נחשבת כערך עצמי שיש לקבלו כמות שהוא, על קרבו ועל כרעיו, ללא סינון וללא ביקורת, ויש להיסחף גם עם זרמיו העכורים ללא חוט שדרה. אין צורך להתאמץ וליצור יצירה תרבותית דתית מקורית. אפשר להיות איש בוהמה חילוני חובש כיפה...

7. השינוי במעמד האשה עלול להיגזר שלא מתוך שאיפה כנה של האשה למימוש אישיותה הרוחנית, כראוי לה, אלא לקידום מעמד חברתי, מתוך היסחפות אחרי אופנות עולמיות. לדוגמא, אם בעולם הרחב המודל הנשאף הוא אשה קרייריסטית, שאין לה מחויבות לביתה (ואגב, הפוסט-פמיניזם שולל מודל זה), גם אשה דתית צריכה לחקותו, ואף להוסיף עליו לוחמנות בהלכה ומוסריה מדור לדור. לדעתן של נשים אלו, יש לשנות הלכות והליכות בתורה כדי לאפשר זאת. אשה עלולה להיות מועדפת רק משום שהיא אשה, מבלי להתחשב ברמתה

15. בולטת למשל העמדה המעניקה לגיטימציה דתית מלכתחילה למערכת המשפט על כל מרכיביה, ללא הסתייגות, ביקורת רצינית או שאיפה לתיקון, למרות שכל הפוסקים, גם הציוניים-דתיים שבהם, רואים במציאותה כמות שהיא, ערכאות, האסורות בחומרה על פי ההלכה.

16. טיעון זה – שגוי הוא, כי הרעיון הציוני-דתי, יסודתו בגדולי תורה שהוכיחו ההיפך, שההלכה היא המחייבת והמדרבנת אותנו לעלות ארצה ביוזמתנו ולגאול אותה משממותיה. חדרה לכאן השפעתה של התעמולה החילונית, שכאילו היא שניערה את העם מתרדמת הגלות, בעוד שהדת כביכול המשיכה אותה. כל בר דעת יודע שמבשרי ציון הראשונים היו גדולי תורה: הרב קלישר, הרב גוטמכר והרב אלקלעי, אחריהם – הנצי"ב והר"ש מוהליבר, ויותר מאוחר – הרב קוק ועוד רבים וגדולים אחרים.

התורנית והדתית. מבנה המשפחה עלול להתערער, כאשר הופכים אותו מיחידה אורגנית שלמה ומאוחדת למעין שותפות אינטרסנטית. ה'פמיניזם' המיליטנטי עלול לבוא במקום ה'פמיליזם', ולפורר את התא המשפחתי. אך יותר מכל – מרפה מגמה זו את הידיים, מוציאה את הרוח מהמפרשים, מרוקנת את העשייה האישית והחברתית מכל משמעות, מפוררת את החברה הדתית ומרסקת אותה לרסיסים אינדיבידואליסטיים חסרי תוכן ואחריות.

ו. חידוש הצמיחה הרעיונית

ניצנים של התופעות כבר קיימים, ויש גם אידיאולוגיות המטפחות אותן. אין להן מחויבות לאידיאולוגיה הציונית הדתית ובפרט לא לבסיסה הגאולתית. אחת ממסקנותיהן המתבקשות היא שהציונות הדתית אינה רואה בלימוד התורה והצמחת תלמידי חכמים ערך עליון. זאת משום שאחד מסממניה של התופעה המסתמנת הוא העדפת האוטונומיה האישית, ללא כל צורך בהדרכה תורנית כמקור סמכות. התוצאה תהיה התנוונות וחסול של התנועה חלילה. התפיסה הפרטנית וההתנערות מהאחריות לכלל עלולה לדחוק את הרעיון הגאולתני, שהלאומיות והאוניברסליות עומדות בבסיסו.

הסכנה הגדולה מכל היא מתן צידוק לכתחילה לאנרכיה רעיונית. השפעתו של הפוסט-מודרניזם ניכרת כאן בעליל. לפיו, בא הקץ על כל האידיאולוגיות, אין סמכות ואין הנהגה, אלא איש הישר בעיניו יעשה. מקובלת עלי הדעה שבימינו אין להטיל מרות רק מכוח הסמכות באשר היא¹⁷. האדם המודרני רוצה **להשתכנע** בעצמו ולא לצייט בלבד. כאמור לעיל, זהו חלק מתהליך היסטורי מכוון, שלפיו הרמה האישית תעלה והאדם יהיה יצור אוטונומי המבין **בעצמו** מה עליו לעשות, מבלי לקבל תכתיבים הנראים בעיניו "חיצוניים" כביכול. השחר של הנבואה: "ומלאה הארץ דעה את ה'" – מתחיל להפציע, אם כי הוא מלווה חוצפה וגאוה מנופחת, שיש לסנן ולבער אותן. אכן יש צורך להתמקד בשכנוע, אך יש גם צורך באותה מידה **ברצון** להשתכנע. החשש הוא מכך שיש ניסיון לתת צידוק אידיאולוגי לאטימות המונעת בעיקרון הזדקקות להדרכה הלכתית ורעיונית! המושג המודרני "אוטונומיה" עלול להתפרש לפי זה כאנרכיה, כהתפרקות מכל סמכות, הן זו של השולחן ערוך והפוסקים והן זו של עיקרי האמונה ושל גדולי הוגי הדעות המוסמכים בישראל. איש לאוהליך ישראל. (בכל תחומי החיים

¹⁷ . אכן בציונות הדתית לא היתה סמכות מרכזית אחת, עם זאת שהבסיס הרעיוני של התנועה היה מוסכם על כל חבריה וכבודם של תלמידי חכמים נשמר על ידיהם; מה גם שתלמידי חכמים השתלבו בהנהגתה.

אדם מתייעץ במומחים, ורק בתורה הדבר מנוע!...). אם אכן תתרחש תחזית זו, ואנו מקווים שלא, כי אז עלול להקיץ הקץ על הציבוריות החשובה הזו. יתירה מזאת. האדם הוא יצור חברתי. גם האדם המודרני, האוטונומי והאינדיבידואליסט, זקוק לשיוך חברתי. זהותו האישית מורכבת גם משייכות לשכבה חברתית מסוימת. בלעדיה הוא אדם חסר זהות. העדרה של מסגרת חברתית רעיונית מוגדרת של כל הרואים עצמם ציונים דתיים מסכנת את זהותם האישית ועלולה לדחוף אותם להזדהות עם חברות ומסגרות אחרות או לגרוע מאלו: לאנרכיה חסרת כל זהות. הסכנה גדולה ביותר לעיצובו של הדור הצעיר. גיל ההתבגרות הוא גיל של גיבושה של הזהות העצמית. העדרה של מסגרת מוגדרת שניתן להזדהות אתה תסחוף את הנוער לחופים רחוקים, רחוקים מדי גם לטעמם של המעוניינים בערעור בסיסה הרעיוני של הציונות הדתית...

התיאור האפוקליפטי האמור לא בא לייאש חלילה, אלא להפוך: להניע את אנשי הרוח והמעשה שבמחנה לשנס מותניים כדי לצקת תוכן מחודש ועדכני לציונות הדתית בימי פוסט-ציונות ופוסט-מודרניזם אלו, ולגבש את הציבור הרחב סביב הרעיון שהוא כה נחוץ לכל יהודי דתי, לתורת ישראל, לעם ישראל ולארץ ישראל. והאירועים העוברים עלינו הן הזדמנות נאותה לכך.

התהליכים העוברים על החברה הישראלית כולה, ובתוכה על הציונות הדתית, הינם חלק מתהליך דיאלקטי שיקדם אותנו צעד נוסף קדימה לקראת הגאולה. הביקורת המושמעת על תופעות שוליות, קיצוניות וחד ממדיות בין תופסי הרעיונות הגאולתיים, תפרה ותזקק רעיונות אלו ותוציא אותם מן התחום הצר שהן נקלעו אליהם – עד שיוציאו אותם למרחב. הרעיון הוא כה גדול וכה נשגב, עד שגם מי שחולק עליו ימצא את עצמו כלול בו. המשבר העובר כיום על הציבור הציוני-דתי נועד לרענן ולהביא אותו לצמיחה מחודשת, לחזק את הרוח ולחשלה לקראת עתיד טוב יותר, שיביאנו לא רק לצמיחת גאולתנו אלא לגאולה השלמה עצמה.

